

Brownfield investicije u turizmu - transformacija industrijske baštine

Martinčević, Elena

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:140096>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

Elena Martinčević

**BROWNFIELD INVESTICIJE U TURIZMU-
TRANSFORMACIJA INDUSTRIJSKE BAŠTINE**

Završni rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

**BROWNFIELD INVESTICIJE U TURIZMU-
TRANSFORMACIJA INDUSTRIJSKE BAŠTINE**

Završni rad

Elena Martinčević

JMBAG: 0303072789, redovan student

Studijski smjer: Turizam

Kolegij: Ekonomika turizma

Mentor: doc. dr. sc. Tamara Floričić

Pula, svibanj 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Elena Martinčević, kandidat za prvostupnika ekonomije/poslovne ekonomije, smjera Turizam ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, 5. Lipnja, 2020. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Elena Martinčević dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Brownfield investicije u turizmu - transformacija industrijske baštine koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Sadržaj

UVOD	2
2. Teorijska razmatranja investicija	4
2.1. Pojam inozemnih ulaganja	4
2.2. Greenfield investicije	7
2. Pojmovno određenje brownfield investicija	9
2.1. Prednosti i nedostaci brownfield investicija	11
2.2. Brownfield investicije u turizmu	12
3. Industrijska baština kao platforma razvoja industrijskog turizma	14
3.1. Povijesni razvoj industrijske arhitekture	15
3.1. Teorijsko određenje industrijske baštine	16
3.2. Preduvjeti za razvoj industrijskog turizma	18
3.2.1 Ciljane skupine turista	18
3.2.2. Prednosti industrijskog turizma	19
3.3. Uloga kreativne industrije u obnovi industrijske baštine	20
4. Industrijska baština u Hrvatskoj i transformacija industrijskih postrojenja u turistički resurs.....	21
4.1. Zagrebački Paromlin	23
4.2. Duga resa- industrijski grad	23
4.3. Riječka industrijska arhitektura.....	25
4.4. Sklop zgrada „Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti“	28
4.5. Tvornica šećera Rijeka.....	28
5. Reprzentacija industrijske kulturne baštine na internetskim stranicama	30
6. Zaključak	33
Literatura	34
Popis tablica i slika	37
Sažetak.....	38

UVOD

Industrijska baština predstavlja specifični dio nepokretne kulturne baštine u prostoru za koju je prepoznavanje kao kulturne vrijednosti započelo tek nakon II. svjetskog rata, dok sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća postaje prepoznatljiva pod nazivom industrijska arheologija. Zapravo, industrijska se baština donedavno smatrala ružnim civilizacijskim nusproizvodom, no danas ona dobiva značajnu ulogu u baštini. U mnogim krajevima ostali su artefakti koje novim generacijama počinju imati neko značenje (memorabilija i sl.)

Tema ovog rada je "Brownfield investicije u turizmu- transformacija industrijske baštine" u kojem je glavni cilj istražiti primjere transformacija industrijskih kapaciteta u novu funkcionalnost postojećih građevina.

Ostali ciljevi rada su:

- teoretski odrediti brownfield investicije,
- teorijski istražiti industrijsku baštinu te njezinu zadaću u razvoju kulturnog turizma,
- istražiti primjere iz prakse na web stranicama i objasniti kako oni ističu industrijsku baštinu.

Iz navedenog nameće se glavna hipoteza: **„Industrijska baština može se smatrati dijelom identiteta grada te je za njezinu obnovu promišljati kroz ideju kulturne i javne namjene.“**

Složenost teme uz glavnu hipotezu zahtijeva izvođenje i sljedeće pomoćne hipoteze:

H1: „ Industrijska baština predstavlja mogući turistički potencijal; prenamjenom ostvariti revitalizaciju postojećih postrojenja.“

U izradi završnog rada korištene su razne metode kao što su komparativna metoda, metoda promatranja, analize, povijesna metoda te metoda dokazivanja.

Teza rada dokazuje se kroz 6 poglavlja

Prvo poglavlje objašnjava što su investicije, kako se dijele te koja je njihova uloga u gospodarstvu. Ukratko se objašnjavaju greenfield investicije koje su imaju suprotno značenje od brownfield investicija na kojima se temelji ovaj rad.

Drugo poglavlje posvećeno je teorijskom određenju brownfield investicija te su izneseni prednosti i nedostaci istih. Hrvatska ima veliki broj zapuštenih industrijskih pogona, postrojenja i ostalih objekata, stoga ima veliki potencijal u razvoju ovog segmenta investicija.

Treće poglavlje teorijski prikazuje značenje industrijske baštine i industrijskog turizma. Istraživanje industrijskog turizma Hrvatske započelo je tek prije pedeseta godina i još uvijek se razvija strategija istraživanja. Isto tako, navedeni su prednosti i nedostaci industrijskog turizma te su opisane ciljane skupine turista za ovu specifičnu vrstu turizma.

U četvrtom dijelu navodi se industrijska baština Hrvatske te su ukratko opisani primjeri transformacije industrijskih postrojenja u turistički resurs, dok peti dio tabelarno predstavlja web promociju hrvatske industrijske baštine te ukazuje na problematiku zapostavljanja iste.

U zaključku se potvrđuju rezultati istraživanja tj. povezuju doprinosi sa postavljenim ciljevima.

2. Teorijska razmatranja investicija

Investicija predstavlja nekoliko povezanih značenja u ekonomiji i financijama. Može se reći da je investicija akumulacija u sadašnjosti s nadom dobitka u budućnosti. Isto tako, investicijom se označava svako ulaganje, primarno novčanih sredstava kako bi se stekla određena ekonomska korist koja se odnosi na profit. One su uvjet postojanja, rasta i razvoja gospodarskih subjekata, poboljšanja i održavanja konkurentne prednosti putem prilagođavanja internih sposobnosti vanjskim utjecajima i promjenama. Investiranjem se pojedinac, poduzeće ili država odriču od sadašnje potrošnje kako bi povećali konkurentnost u budućnosti. Dulić navodi da su investicije raspoloživa masa društvenog proizvoda koja je namijenjena proširenju proizvodnih kapaciteta te smatra kako je jedno od najznačajnijih razvojnih pitanja kako takvu ograničenu masu alocirati na pojedine grane, privredne subjekte i regije.¹

Investicije se promatraju na mikroekonomskoj razini pojedinca i poduzeća i agregirano na razini države što predstavlja makroekonomsku razinu. Njih se može označiti kao izlaganje štednje riziku i očekivanje, iz preuzetog rizika, primjerenih prinosa. Investiranje se povezuje s ulaganjem u redovne ili povlaštene dionice, dužničke vrijednosne papire, sirovine ili robe, umjetnine, komercijalne ili poslovne nekretnine, valute ili ostalu imovinu sa specifičnim profitno rizičnim obilježjima jer investiranje ne donosi automatsku dobit samo po sebi, a pogrešne investicijske odluke, zatim pogrešno usmjerena investicijska sredstva dovode do devastacije ili čak unazađenja postojećih dostignuća.

2.1. Pojam inozemnih ulaganja

Ekonomisti vjeruju da su inozemne izravne investicije važne za ekonomski razvoj, posebice za zemlje u razvoju. Kao prvi pokušaj objašnjavanja inozemnih izravnih investicija smatra se Rikardova teorija komparativnih prednosti, međutim ta teorija temelji se na dvije zemlje, dva proizvoda i postojanje savršene mobilnosti faktora proizvodnje na lokalnoj razini, zbog čega ne može objasniti porast inozemnih izravnih ulaganja. Slijedeća teorija koja pokušava objasniti inozemna izravna ulaganja

¹ Dulčić A. (1991) - Turizam - načela razvoja i praksa str. 148 , Institut za turizam, Zagreb

je portfolio teorija, međutim i ona se pokazala kao promašaj s obzirom da objašnjava samo portfolio ali ne i direktne investicije²

Teorija inozemnih izravnih ulaganja nastalo je kao objašnjenje motiva i ponašanja sudionika na tržištu ponude i potražnje za inozemnim izravnim ulaganjima i njihovim očekivanjima. Razvijene su brojne teorije i modeli koji nastoje objasniti ulogu i utjecaj te važnost inozemnih izravnih ulaganja. Većina provedenih istraživanja zaključuju da postoji velika korelacija između ukupnog priljeva izravnih inozemnih ulaganja i vrijednosti prirodnih resursa i da su bitne odrednice privlačenja inozemnih ulaganja upravo prirodni resursi³. Također inozemna izravna ulaganja mogu pozitivno djelovati na širenje velikih međunarodnih hotelskih lanaca u različitim dijelovima svijeta kako bi se zadovoljila rastuća turistička potražnja. Isto tako je bitno naglasiti kako inozemna izravna ulaganja u turizam mogu generirati razvoj nove turističke atrakcije i mjesta, koji mogu dovesti do povećanja broja turista.

Inozemna ulaganja prema metodologiji Međunarodnog monetarnog fonda dijele se na (Buterin, D., Blečić, M., 2013: 135):

1. Portfolio inozemne investicije
2. Izravne inozemne investicije
3. Ostale inozemne investicije

Portfolio strane investicije predstavljaju ulaganje u strane vrijednosne papire (obveznice, dionice i druge vrijednosne papire koje izdaju monetarne vlasti i dr.), a to su one dionice čiji je udio manji od 10% ukupne vrijednosti tvrtke u koju investitori ulažu. Ostala inozemna ulaganja obuhvaćaju inozemne kredite između rezidenata ili više zemalja.

Što se tiče izravnih inozemnih ulaganja, postoji više definicija. Hrvatska narodna banka svojim statističkim podacima navodi slijedeću definiciju: "Inozemna izravna ulaganja sastavni su dio platne bilance, a obuhvaćaju vlasnička ulaganja, zadržanu dobit i dužničke odnose između vlasnički povezanih rezidenata i nerezidenata." Prema Priručniku bilance plaćanja (5. izdanje) što ga objavljuje Međunarodni monetarni fond, inozemna izravna ulaganja (eng. foreign direct investments) su sva ona ulaganja u

² Denisia, V. (2010): "Foreign direct investment theories: An overview of the main FDI theories" European journal of interdisciplinary studies, str 54/55

³ Weaver, D.B., Alternative tourism in Montserrat., Tourism Management, 16., 1995., str. 593-604

domaće poduzeće (rezidenta) gdje strani investitor (nerezident) stječe 10% ili više vlasništva nad običnim dionicama poduzeća (inkorporiranog ili neinkorporiranog) ili ekvivalentni iznos glasačkih prava.⁴ Sisek navodi da izravne strane investicije obuhvaćaju investicijske aktivnosti poduzeća izvan granica zemlje u kojoj se nalazi sjedište tvrtke i u kojoj se donose ključne odluke, a u većini se slučajeva radi o investicijama u proizvodne pogone ili podružnice koje kontroliraju poduzeća sa sjedištem u nekoj drugoj zemlji.

Kada se investitor odluči na inozemno investiranje novog ili kupnje postojećeg poduzeća u kojem će replicirati cjelokupnu postojeću proizvodnju tada je riječ o horizontalnim investicijama dok kod proizvodnje jednog komada ili više dijelova nekog složenog proizvoda radi se o vertikalnim investicijama. Vertikalna ulaganja poduzimaju se sa svrhom kako bi se nabavile jeftinije sirovine, odnosno kako bi se približilo kupcima na inozemnim tržištima kroz preuzimanja distribucijskih centara.⁴ Inozemna izravna ulaganja na inozemnom tržištu zahtijeva od investitora osnivanje vlastitih podružnica u inozemstvu otvaranjem novih poduzeća, ulaganjem ili spajanjem i pripajanjem postojećih poduzeća.

Spajanje je jedna od metoda kojom tvrtke povećavaju svoju veličinu šireći se na postojeća ili nova tržišta. Spajanja su podijeljena u tri oblika, a to su: vodoravno spajanje, vertikalno spajanje i spajanje konglomerata. Pripajanje ili akvizicija predstavlja oblik stjecanja vlasništva i kontrole od strane jedne tvrtke u cjelini ili djelomično nad nekim poduzećem. Preuzimanje ili akvizicija je kupovina dijela ili cjelokupnog poduzeća gdje preuzeto poduzeće pravno nastavlja poslovanje jer su promjene nastale samo u vlasničkoj strukturi, a ne i u organizacijskoj. Razlika između akvizicije i preuzimanja je ta da se akvizicija odnosi na prijateljsko stjecanje cijelog ili djelomičnog poduzeća, a preuzimanje na neprijateljsko stjecanje jer se jedno poduzeće opire preuzimanju. Što se tiče razlike između spajanja i akvizicije, akvizicijom ne nastaje novo poduzeće već postojeće poduzeće nastavlja s radom.

⁴M. Jošić Inozemna izravna ulaganja u funkciji izvoza slučaj Hrvatske, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, http://bib.irb.hr/datoteka/374316.zef6_mjosic.pdf (19.09.2019)

Prema vrsti, inozemna se izravna ulaganja dijele na:

1. greenfield ulaganja (ulaganja u otvaranje novog proizvodnog pogona – proizvodnu imovinu)
2. brownfield ulaganja (ulaganja u već postojeći pogon) i c) na spajanja i preuzimanja (M&A).

Važnu ulogu u inozemnim izravnim ulaganjima imaju međunarodne multinacionalne kompanije koje su uglavnom podrijetlom iz industrijski najrazvijenijih zemalja. G. Jones. Na investicije utjecaj ima veliki broj varijabli od kojih se najčešće spominju tehničko- tehnološki napredak, demografske promjene, inflacija, geopolitičke okolnosti (stabilnost ili nestabilnost), očekivanja u budućnosti, kamate i mnoge druge. Iz različitih varijabli proizlaze različiti modeli i teorije investicija.

2.2. Greenfield investicije

Vedran Kruljac (2015) objašnjava greenfield investicije kao tehnički izraz kojim se označava izravno ulaganje, u pravilu, stranoga kapitala. To je ulaganje kapitala koje rezidenti jedne države ostvaruju u inozemstvu, a može biti ulaganje u osnivanje vlastitog poduzeća (npr. novoga trgovačkog društva), ulaganje u osnivanje zajedničkog poduzeća (primjerice osnivanje mješovitog društva) ili osnivanje odnosno otvaranje podružnice (filijale). U odnosu na portfolio ulaganja, u greenfield ulaganjima karakteristično je da ulagatelj stječe i aktivno obavlja kontrolu te upravlja poduzećem u koje je uložio.

Greenfield investicije predstavljaju strane izravne investicije, tj. strana izravna ulaganja u potpuno nove pogone (Boris Sisek,2005). Ovaj oblik investicija ne podrazumijeva spajanje postojećih poduzeća odnosno pogona nego obuhvaća stranog investitora koji ulaže u novi pogon u nekoj zemlji, tj. podrazumijeva širenje portfelja investitora na međunarodnoj razini, otvaranjem novih poduzeća u različitim zemljama. Željka Hak u svome radu govori kako su greenfield investicije direktno ulaganje u novu proizvodnju, radna mjesta i prateće pozitivne učinke na gospodarski razvoj.

Greenfield osim toga podrazumijeva novi projekt u kojem poduzeće započinje nove pothvate na inozemnom tržištu počevši od nule. Takvi projekti su izravna strana

ulaganja koja osiguravaju najviši stupanj kontrole za poduzeće ili investitora koji osniva novo poduzeće, dok kod drugih metoda izravnih stranih ulaganja, kao što su inozemne akvizicije ili kupnja udjela u stranoj tvrtki investitor nema visoku razinu kontrole poslovanja te moć prilikom donošenja odluka. Kod osnivanja novog (greenfield) poduzeća u inozemstvu potrebno je voditi računa o tome kako ta zemlja oporezuje nove tvrtke, koji su troškovi rada, troškovi pokretanja posla, kako se regulira ulaganje i drugo. Greenfield investicije uzimaju u obzir veće troškove i veće rizike koji se mogu pojaviti prilikom izgradnje novih proizvodnih pogona.

Greenfield jest jedan od oblika izravnih stranih ulaganja (FDI), gdje matično poduzeće svoje poslovanje gradi na međunarodnoj razini od samoga početka. Pored izgradnje novih proizvodnih objekata, takve investicije mogu uključivati i izgradnju novih distribucijskih čvorišta, ureda i stambenih prostorija.⁵ Ovaj oblik ulaganja predstavlja najrjeđi oblik inozemnog ulaganja pogotovo u tranzicijskim zemljama jer postoji veliki rizik investiranja.

Koristeći se različitim sredstvima i kapitalom matičnog poslovnog subjekta, poslovni subjekt pokreće izgradnju nekretnina, pribavlja sirovine i materijale te zapošljava određeni broj radne snage i samim time utječe na gospodarski rast na način da smanjuje broj nezaposlenih. Najčešći primjerci greenfielda investicija su velika kapitalna ulaganja u proizvodne pogone, luke te rafinerije.

Unatoč visokim troškovima i rizicima tvrtke se ipak odlučuju za ovaj oblik investiranja jer se kod ovog oblika ulaganja osnivanje i organizacija poduzeća vrše prema vlastitim specifikacijama i procjenama investitora.

⁵ Greenfield investmen, dostupno na: <https://www.investopedia.com/terms/g/greenfield.asp> (pristupljeno 19.6.2020)

2. Pojmovno određenje brownfield investicija

Nazivom brownfield investment u engleskome se označuje kupnja ili unajmljivanje postojećega zemljišta, često onečišćenoga ili zagađenoga, objekta ili infrastrukture kako bi se pokrenula nova aktivnost. U hrvatskome se jeziku često u tome značenju upotrebljava naziv brownfield investicija. Umjesto njega bolje je upotrijebiti naziv ulaganje u postojeće kapacitete.⁶

Brownfield investicije predstavljaju složen prostorni problem koji zahtijeva posebna metodološka rješenja, ali ujedno su i značajan prostorni resurs za budući urbani razvoj, osobito u većim gradovima. Oni degradiraju okoliš u vizualnom, estetskom, sociološkom, ekonomskom, psihološkom i drugom smislu, a zbog zapuštenosti i lošega stanja često su i sigurnosni rizik.⁷ Brownfield investicije (mergers & acquisitions) odnose se na proces pripajanja ili spajanja sa lokalnim poduzećima od strane stranog investitora. Strani investitor tako kupuje već postojeće zgrade, skladišta, poduzeća s ciljem pokretanja novih ili proširenja postojećih poslovnih aktivnosti. Novi vlasnik preuzima kontrolu u preuzetim poduzećima kako bi njima upravljao efikasnije od prethodnog vlasnika.⁸

Brownfield investicije se još definiraju kao ulaganja u postojeću proizvodnu imovinu te se smatraju manje poželjnima od greenfield investicija, no i dalje imaju važnu ulogu u razvoju gospodarstva. S vremenom, ovaj pristup može biti poželjan, jer struktura već stoji što znači da kod ove vrste investicija strani investitor kupuje poduzeća ili postojeće zgrade kako bi proširio postojeće ili pokrenuo nove poslovne aktivnosti.

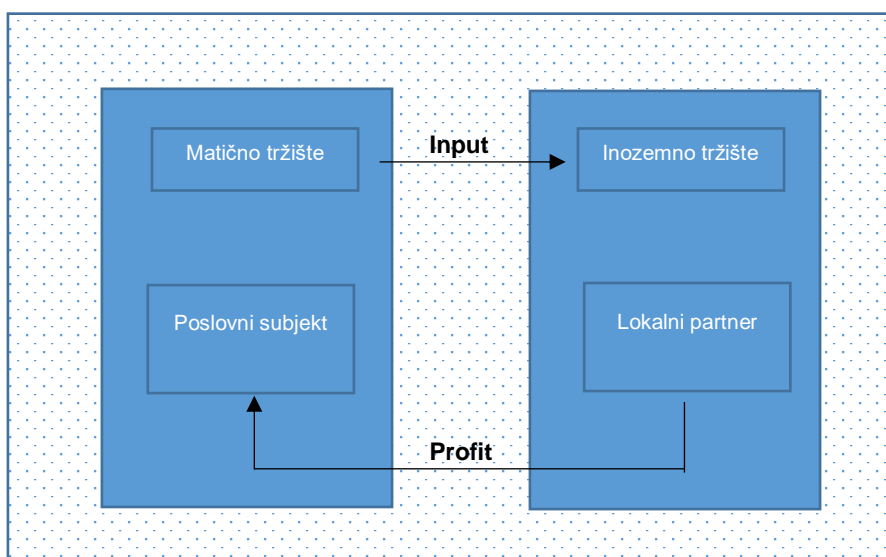
Osoba koja investira u postojeći projekt pokušava upravljati njime bolje od prethodnog vlasnika te ostvarivati veći profit. Ne odražava se to samo na uštedama za investicijsko poslovanje, već također može izbjeći određene korake koji su potrebni za izgradnju novih objekata na praznim parcelama, no lokacije koje su značajno kontaminirane, poput opasnog otpada, ne smatraju se svojstvima smeđeg polja.

⁶ Bolje je hrvatski, Brownfield investicije- ulaganje u postojeće kapacitete, dostupno na: <http://bolje.hr/rijec/brownfield-investicija-gt-ulaganje-u-postojece-kapacitete/78/> (pristupljeno 30.6.2020)

⁷ I. Matković, M. Janković, Brownfield prostori i njihova regeneracija- deinicija i pristupi, dostupno na: file:///C:/Users/Elena%20Martincevic/Downloads/13_matkovic.pdf (pristupljeno 30.6.2020)

⁸ Babić, A., Pufnik, A., Stučka, T (2001).: Teorija i stvarnost inozemnih izravnih ulaganja u svijetu i u tranzicijskim zemljama s posebnim osvrtom na Hrvatsku str. 9, HNB, Zagreb

Slika 1 Brownfield investicije

Izvor: samostalan doprinos

Ferber i Grimski (2001) utvrdili su tri kategorije brownfield lokacija:

- brownfield lokacije u tradicionalnim industrijskim područjima – kao posljedica masovnog pada zaposlenosti u rudarstvu, metalnoj i tekstilnoj industriji početkom 1980-ih;
- brownfield lokacije u gradskim područjima – kao rezultat kontinuiranog preseljenja stanovništva na periferna područja urbanih naselja te
- brownfield lokacije u ruralnim područjima – kao rezultat napuštanja na takvim mjestima gospodarskih aktivnosti u poljoprivredi, šumarstvu, rudarstvu itd.⁹

Poduzeće razmišlja na način da objekti koji više nisu u uporabi ili ne rade u punom kapacitetu kao opcije za novu ili dodatnu proizvodnju. Isto tako lako se može tražiti dodatna oprema ili treba izmijeniti postojeću opremu, to često može biti isplativije nego izgraditi novi objekt iz temelja. To uključuje slučajeve u kojima je prethodna upotreba slična prirodi novoj namjeni. Dodavanje nove opreme još uvijek se smatra dijelom brownfield ulaganja, a dodavanje bilo kakvih novih objekata za dovršetak proizvodnje ne kvalificira se kao brownfield ulaganje. Umjesto toga, novi objekti se smatraju ulaganjem zelenih površina (Babić, Pufnik, Stučka, 2019)

⁹ I. Đokić, M. Sumpor, "Brownfield redevelopment issues in Croatia", Ekonomski institut Zagreb, Privredna kretanja i ekonomska politika, 20/2010.

2.1. Prednosti i nedostaci brownfield investicija

Može se pretpostaviti kako sve vrste izravnih inozemnih ulaganja imaju konkretne prednosti i nedostatke. Brownfield investicije predstavljaju osnivanje poduzeća u punome vlasništvu pripajanjem ili spajanjem s postojećim poduzećem u stranoj zemlji te to za sobom nosi brojne prednosti i nedostatke koji su prikazani tablicom br.1.

Tablica 1 Prednosti i nedostaci brownfield investicija

Prednosti	Nedostaci
<ul style="list-style-type: none">• niži poslovni rizik	<ul style="list-style-type: none">• smanjivanje poslovnih aktivnosti preuzetog poduzeća
<ul style="list-style-type: none">• postojanje izgrađene infrastrukture	<ul style="list-style-type: none">• problemi vezani za stratešku sigurnost zemlje
<ul style="list-style-type: none">• brži rast i brže ostvarivanje ciljeva	<ul style="list-style-type: none">• manji privredni rast u odnosu na greenfield investicije
<ul style="list-style-type: none">• brz i lak pristup inozemnom tržištu	<ul style="list-style-type: none">• spajanja i pripajanja ne pružaju dugoročne koristi zemlji odredišta
<ul style="list-style-type: none">• ostvarivanje trenutanih novčanih primitaka	<ul style="list-style-type: none">• mogućnost rekonstruiranja kroz otpuštanja
<ul style="list-style-type: none">• niži rizici i mogućnost diversifikacije	<ul style="list-style-type: none">• rizik smanjivanja poslovnih aktivnosti

Izvor: Ante Babić, Teorija i stvarnost inozemnih izravnih ulaganja u svijetu i u tranzicijskim zemljama s posebnim osvrtom na Hrvatsku, Zagreb, Hrvatska narodna banka; <https://www.hnb.hr/documents/20182/121897/p-009.pdf/3f1c8c9e-8483-4dd1-9b03-74ad98e3785b> (pristupljeno 21.06.2020)

Ulaganje u brownfield aktivnosti su špekulativnog karaktera, a najčešći motiv ulaganja u ovu vrstu investicije jest optimiziranje portfelja. Osim u tablici prikazanih prednosti, u obzir se još moraju uzeti i jeftinija radna snaga, prirodni resursi, lokacija tržišta i drugo.

2.2. Brownfield investicije u turizmu

Turizam (engl. tourism) predstavlja ukupnost odnosa i pojava koji proizlaze iz putovanja i boravka posjetitelja nekog mjesta, ako je takvo putovanje poduzeto radi odmora i uživanja te se njime ne zasniva stalno prebivalište i ne poduzima se neka gospodarska djelatnost; gospodarska djelatnost koja obuhvaća turistička kretanja i sve odnose koji proizlaze iz takvih kretanja.¹⁰ Investicije u turizmu u širem smislu definiraju se kao vrednovanje prirodnih i kulturnih resursa te ulaganje materijalnih i financijskih vrijednosti, kao i znanja i ljudskih potencijala u sadašnjosti radi ostvarenja pozitivnih učinaka u budućnosti.¹¹

Investicije u turizmu se mogu podijeliti na domaće i strane, zatim prema djelatnosti koju je moguće povezati s turističkom potrošnjom te na privatne i državne investicije. U radu je već spomenuto kako se investicije dijele na greenfield i brownfield investicije, a postoje mnogi faktori koji utječu na privlačenje i obujam stranih i domaćih investicija u turizam. Investitorima je od iznimne važnosti prilikom ulaganja isplativost koja je u korelaciji s rizikom osnivanja, rokovima te ostalim vanjskim čimbenicima. U zemljama koje su u tranziciji, brownfield investicije su češći oblik od greenfield investicija, a razlog tome je što u tim zemljama još uvijek postoji veliki broj neiskorištenih vojnih i drugih kapaciteta koje čekaj proces stečaja ili privatizacije. Problem Hrvatske jest niska razina investicija u razvoj hotelskih kapaciteta i općenito u turizam. Razlog tome su što turizam iziskuje velika ulaganja, a zbog kratke sezone, povrat investicija se sporo ostvaruje. Još jedan od razloga koji otežavaju brownfield investicije su problemi institucionalnog i zakonodavnog okvira koji su nedorečeni, te nisu međusobno usklađeni. Također, problem stvaraju i nesređeni imovinsko-pravni odnosi na relaciji države i lokalnih jedinica, osobito kod vojnih nekretnina.

U turizmu postoje brownfield ulaganja u postojeće turističke strukture i brownfield investicije u postojeće strukture koje se prenamijenjuju za potrebe turizma. Brownfield ulaganja u postojeće turističke strukture označavaju ulaganja u turističke kapacitete zbog potrebe za modernizacijom postojećih hotelskih kapaciteta poduzeća te izgradnja dodatnih sadržaja kako bi se iskoristile povoljne prilike na tržištu. Isto tako

¹⁰ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Hrvatska enciklopedija, Turizam, dostupno na: <https://www.google.com/search?q=definicija+turizma&oq=definicija+turizma&aqs=chrome..69i57j0l7.3307j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (pristupljeno 30.6.2020)

¹¹ Bartoluci, M. (2013). Upravljanje razvojem turizma i poduzetništva. Zagreb: Školska knjiga.

ovaj oblik investicije se koristi kako bi se povećala kategorizacija ugostiteljskog objekta. Primjer ovog oblika investicije jest hotel Park u Rovinju koji je svoju kategoriju podigao na četiri zvjezdice, a to se postiglo rušenjem starih hotela i izgradnjom novih radi podizanja standarda i kvalitete objekta.¹²

Brownfield investicije u postojeće strukture koje se prenamijenjuju za potrebe turizma predstavljaju investicije gdje se nekadašnji stari industrijski pogoni, vojne zgrade i sl. rekonstruiraju u turističke objekte kao što su hoteli, muzeji, turistički uredi i sl. Primjeri ovog tipa investicija detaljnije su objašnjeni u sljedećem poglavlju.

¹² Anđela Bogdan, Dovršena gradnja luksuznoga hotela u Rovinju, 2019., dostupno na: <http://www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-71-2019-06-6-Gradili.pdf> (pristupljeno 30.6.2020)

3. Industrijska baština kao platforma razvoja industrijskog turizma

Kako bi se industrijska arhitektura spasila najčešće se pretvara u arhitekturu namijenjenu u kulturne svrhe. Na taj način mnoge napuštene industrijske građevine dobivaju suvremenu muzejsku namjenu, a industrijski artefakti budu muzejski eksponati. Isto tako se u napuštenim pogonima otvaraju brojni kulturni centri sa svrhom edukacije i zabave. Može se reći da industrijski turizam predstavlja relativno novu granu u turističkom polju koji promovira mjesta i događaje iz područja industrijske proizvodnje. Ona čini važan dio ukupnog kulturnog fonda, te je sa svojim kulturno-povijesnim značenjem sastavni dio čovjekovog života. Turisti imaju mogućnost istraživati, obrazovati se, a isto tako i kupiti pojedine proizvode. Usko je povezano s idejom industrijske kulture¹³ kao socio-kulturnog koncepta koji se razvija u gospodarskom okruženju. Industrijski turizam najviše interesira obitelji, studente i osobe s profesionalnim interesom. Može se reći da je idealan je za sve one koji su zainteresirani za povijest i ljude i koji traže priliku da iz prve ruke saznaju nešto više o regijama koje posjećuju. Industrijski turizam je još uvijek relativno neistražen oblik selektivnog turizma pa samim istraživanjem i razvojem pridonosi razvoju regije stvarajući nove turističke navike. Isto tako sudjeluje u transformiranju napuštenih tvorničkih pogona pretvarajući ih u nove turističke destinacije.

Industrijska baština naišla je na problem dolaskom post-industrijske epohe i deindustrijalizacijom u visoko razvijenim i ostalim sredinama, kada gašenjem industrijskih pogona u živom tkivu gradova budu zaostale ogromne aglomeracije. Sve su od sredine 1970-ih tražile različita rješenja da ih se uključi u svakodnevne procese, ali je samo manji dio muzealiziran zbog svoje unikatne vrijednosti, dok je veliki broj njih uklonjen. Najuspješnijim strategijama u transformaciji napuštenih područja smatraju se naturalizacija, festivalizacija i muzealizacija.

Što se tiče prenamjene industrijskog nasljeđa u ugostiteljski objekt, tu valja istaknuti Arsenal u Dubrovniku (slika br. 2). Ovaj objekt postoji od početka 12. stoljeća, a bio je korišten za izgradnju brodova. Arsenal se nalazi između stare gradske luke i Straduna, a prenamjena ovog objekta bila je od 1931. do 1933. godine kada je dobilo ulogu Gradske kavane. Ono što karakterizira ovaj objekt jest profesionalno

¹³ UNWTO (1985.) definira kao kulturni turizam kao putovanja motivirana kulturom, poput studijskih, kazališnih i kulturnih tura, putovanja na festivale, posjete povijesnim lokalitetima i spomenicima, proučavanje prirode, folkloru ili umjetnosti te hodočašća.

interpretiranje teme rubnog dijela grada i sjenovitosti gradskih loža. Otvori lučnog oblika već od tridesetih godina 20. stoljeća predstavljaju staru gradsku luku, dok je zid rekonstruiran na način da su napravljena tri lučna otvora u njemu.

Slika 2 Gradska kavana Arsenal, Dubrovnik

Izvor: Gradska kavana Arsenal, <https://www.nautikarestaurants.com/gradska-kavana-arsenal/hr/>

3.1. Povijesni razvoj industrijske arhitekture

Istraživanje materijalnih ostataka industrijskog doba počelo je prije pedesetak godina. Završetkom II. svjetskog rata, mnoge su tradicionalne industrije i njihovi pogoni doživjeli korjenite promjene. Na mjestima "starih i tradicionalnih" industrija, uvodile su se nove tehnologije, gradile nove tvornice i montirali novi strojevi.¹⁴ Sudionici tih zbivanja, voditelji poslova i radnici u starim pogonima dobili su svijest Industrijska arhitektura ključna je pojava razvoja modernizma i funkcionalizma, čime si je osigurala pionirsko mjesto u povijesti arhitekture 20. stoljeća. Među vodećim arhitektima tog vremena koji su prvi osjetili potrebu da svoje radikalne ideje izraze kroz nove materijale i arhitekturu industrijskog objekta svakako je Walter Gropius. Skupljao je fotografije industrijskih objekata, a naročito su ga impresionirali američki veliki žitni silosi.¹⁵ Prvo sustavno vrednovanje industrijske baštine počelo je u Engleskoj u Shorpsieru, u mjestu

¹⁴ Zbornik radova okruglog stola o željezničkoj industrijskoj baštini, "Nužnost uvažavanja i suživota", Zagreb, 2009., str 10.

¹⁵ Grad za 21. stoljeće, Zbornik, Mirjana Goršić, Karlovac, 2001.

Ironbridge, na rijeci Severn, gdje je 1777-81. sagrađen (i do danas čuvan) prvi lijevani željezni most. Ondje je početkom 16. stoljeća počelo lijevanje željeza uz uporabu kokosa, ondje je tada počela proizvodnja porculana, ondje je sagrađena jedna od prvih željezničkih pruga te počele i druge brojne gospodarske aktivnosti čiji su materijalni ostaci dočekali i današnje vrijeme.¹⁶

Hrvatska treba razmotriti strategije međunarodnih zemalja kako bi to primijenila u našoj zemlji. S obzirom da Engleska ima najdužu, pa i najrazvijeniju strategiju valorizacije, mnoge zemlje zapravo koriste njezinu strategiju u razvoju vlastitih iskustva. Engleska svoj inventar dijeli na dva dijela:

- 1) spomenici koji nisu u upotrebi i zaštićeni su oblikom koji se zove scheduling,
- 2) povijesne zgrade koje su u uglavnom u upotrebi, a zaštićene su oblikom zaštite koji se zove listing¹⁷.

Oba programa razvijena su od strane središnje ustanove za zaštitu kulturne baštine u Engleskoj- English Heritage.

3.1. Teorijsko određenje industrijske baštine

Pojam industrija potječe od latinskog industria te označava radinost ili marljivost. Industrija se može se definirati kao osobit gospodarski sektor s nekoliko posebnih obilježja. To su:

- strojna proizvodnja,
- uporaba energija koje su i same strojno proizvedene,
- organizacija proizvodnje po tvorničkom predlošku,
- standardiziranost proizvodnih postupaka i uvjeta,
- tipiziranost proizvoda,
- anonimnost korisničkog lika,
- te intencija da se brojnost proizvoda izgubi u značenjskom okviru složenice masovna proizvodnja.

¹⁶ Zbornik radova s okruglog stola o željezničkoj industrijskoj baštini, „Nužnost uvažavanja i suživota“, Zagreb, 2009. , str 10.

¹⁷ Grad za 21. stoljeće, Mirjana Goršić., Karlovac, 2001., str 39.

Tipiziranost, masovna proizvodnja i standardiziranost, pojmovi koji objašnjavaju industrijsku proizvodnju te isto tako oni mogu karakterizirati i industrijsku arhitekturu.

Pojmovi vezani uz industrijsku baštinu i industrijsku arheologiju koriste već više od šezdesetak godina, a industrijska baština definira se kao gospodarska djelatnost koja primjenom strojeva i mehaniziranog radnoga procesa ostvaruje masovnu i standardiziranu proizvodnju.¹⁸ Međunarodno vijeće za spomenike i lokalitete (ICOMOS) industrijsku baštinu definira kao skup lokaliteta, kompleksa, struktura, područja i krajolika, povezanih strojeva, objekata i dokumenata koji pružaju dokaze o prošlim ili postojećim industrijskim procesima proizvodnje, ekstrakciji sirovina, njihovom pretvaranju u proizvode i povezane energetske i transportne infrastrukture.

ICOMOS je postavio nekoliko načela kojih se treba pridržavati kada je u pitanju industrijska baština:

- Istraživanje i dokumentiranje lokaliteta i struktura industrijske baštine mora uzeti u obzir njezine povijesne, tehnološke i socio-ekonomske dimenzije kako bi se postavio integrirani temelj za njezinu konzervaciju i upravljanje,
- Mjere zaštite trebale bi se odnositi na zgrade i njihov sadržaj jer je cjelovitost posebno važna za značajnost struktura i lokaliteta industrijske baštine,
- Ispravno originalno ili alternativno i prilagođeno korištenje jest najčešći i najodrživiji način očuvanja lokaliteta i struktura industrijske baštine.¹⁹

Isto tako industrijska baština predstavlja skup ostataka industrijske kulture koja posjeduje povijesnu, društvenu, znanstvenu, tehnološku, arhitektonsku i vrijednost. Po cijelom svijetu postoje područja, kompleksi, gradovi i krajolici koji dokazuju ljudske aktivnosti i industrijsku proizvodnju. Na mnogim mjestima takva baština još uvijek je u funkciji dok druge služe kao arheološki dokaz o prošlim aktivnostima i tehnologijama. Primjeri ovog oblika baštine su tvornice te industrijska postrojenja namijenjena preradi sirovina, ali uključuje i rudnike, kamenolome i sl. Vezano uz istraživanje same baštine,

¹⁸ »Industrija«, u: Hrvatska enciklopedija 5, (ur.) August Kovačić, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2003., str. 104.

¹⁹ Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes, 2011.-
https://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf (pristupljeno 24.6.2020)

obuhvaćene su i mnoge druge discipline. Jedna od značajnijih je i arheologija uz koju se veže pojam antikvarno²⁰.

Industrijska baština predstavlja dio je urbanog prostora, a prestankom njihove osnovne funkcije, objekti industrijske arhitekture dobivaju nove uloge. Objekti industrijske baštine su potencijali za razvoj industrijskog i kulturnog turizma te se mogu iskoristiti kao prigodni prostori za razvoj kulturnih i kreativnih industrija. Važno je naglasiti da industrijska baština predstavlja dio identiteta gradova pa je veoma važno osvijestiti potrebu za očuvanjem, kako bi se sačuvala prepoznatljivost i društveno sjećanje te pokušati iskoristiti kapacitete za razvoj kulturnog turizma. Industrijska arhitektura nastaje u kontekstu u kojem je funkcionalnost na prvom mjestu te je cilj zadovoljiti isključivo fizičke potrebe smještanja industrijske proizvodnje.

3.2. Preduvjeti za razvoj industrijskog turizma

Kao i svaki oblik, tako i industrijski oblik turizma ima svoju strategiju razvoja koja je adekvatna za turističku destinaciju prema kojoj je usmjerena. Svaki plan ili projekt vezani za industrijski turizam zahtijeva kombinaciju različitih povijesnih, ekonomskih, socijalnih i drugih elemenata koji su kombinirani na način da odgovaraju turističkoj destinaciji, ali i turistima.

Ključni elementu razvoja industrijskog turizma svih turističkih destinacija su:

- Adekvatna selekcija ciljanih grupa posjetitelja- opseg i vrsta ciljanih grupa posjetitelja,
- Atraktivnost industrijskog proizvoda- razni načini proizvodnog procesa privući će različite grupe turista te
- Organizacijsko uređenje- podrazumijeva kapacitet posjetitelja, sigurnost posjetitelja.

3.2.1 Ciljane skupine turista

Atraktivnost i pristupačnost destinacije imaju veliki utjecaj na odabir ciljane skupine turista. Osim na lokalne, veoma je važno bazirati ponudu i na nacionalne te

²⁰ Značenje: zastario, starinski, arhaičan, drevan, davni, star, staromodan, prastar i sl.

internacionalne goste. Isto tako veliki značaj imaju određeni čimbenici kao što su dob, spol, razina obrazovanja, motivi posjetitelja, BDP per capita i sl.

Ciljana skupina turista za industrijski turizam su:

- 1) Studenti i obrazovne institucije- industrijski im turizam omogućuje stjecanje novih znanja o proizvodnim procesima, strukturama i sl. i samim time dobivaju uvid te priliku za potencijalno buduće zaposlenje.
- 2) Profesionalci- uključuje dobavljače, potrošače, kupce, financijske stručnjake ali i konkurenciju. Oni žele izvući informacije o tvrtki kako bi ili surađivali ili od njih preuzeli ideje.
- 3) Rekreativci- na ovaj način se turistu pruža mogućnost da upozna grad onako kako zapravo on i funkcionira. Industrijski turizam može privući veliku pažnju od strane iskusnih turista koji su već bili posjetili mnoge destinacije koje su već usmjerene na otkrivanje novih iskustva.

3.2.2. Prednosti industrijskog turizma

Jedan od razloga zbog kojeg se kompanija odluči baviti industrijskim turizmom jest popravljavanje imidža tvrtke, poboljšanje njihovog radnog morala te zarada dodatnog prihoda. Zanimajući potencijalne troškove, industrijski turizam predstavlja obećavajući marketinški instrument koji vlasniku donosi pozitivne rezultate.

Istraživanja Orwiga i Michella prikazuju kako sve više menadžera prepoznaje potencijal industrijskog turizma kako bi poboljšali svoje veze sa potencijalnim potrošačima i samim time povećali lojalnost potrošačkim markama tj. brandovima.

Isto tako, industrijski turizam omogućava mnogo tržišnih prilika, kreativnosti i načina kako bi poboljšao ponudu same tvrtke. Osim menadžera, potencijal u ovoj vrsti turizma vide i mladi poduzetnici i studenti, a ono pozitivno što nosi jest da turizam potencira i iziskuje veći broj radne snage što utječe na povećanje broja radnih mjesta. Ovaj oblik turizma pomaže kod zainteresiranja i privlačenja potencijalnih turista.

Ono najvažnije što industrijski turizam donosi jest buđenje svijesti osoblja, ali i turista prema okolišu što pozitivno utječe i na imidž lokalnog.

Svi sudionici, počevši od kupca, preko dobavljača pa sve do radnika, mogu profitirati sa pobližim upoznavanjem sa proizvodnim procesom. Proizvodni proces će donositi veće dobiti ukoliko bude uspješna koordinacija između dobavljača i potrošača, ali isto tako je ključno i samo znanje. Osim navedenog, industrijski turizam pozitivno utječe i na odnose s javnošću koji imaju značajnu ulogu u propagiranju destinacije.

3.3. Uloga kreativne industrije u obnovi industrijske baštine

Creative Industries Mapping daje prvu definiciju kreativnih industrija koja glasi: „one djelatnosti koje proizlaze iz kreativnosti, vještina i talenata pojedinaca, a koje imaju potencijale za stvaranje bogatstva i radnih mjesta kroz proizvodnju i eksploataciju intelektualnog vlasništva“ .

Osnovno obilježje ove definicije je usredotočenost na ljudsku kreativnost (intelekt, vještine i mašta) te na intelektualno vlasništva, a glavna uloga kreativne industrije jest utjecaj na ljudski kapital i kulturne resurse, generira ekonomski razvoj u slabije razvijenim regijama, stvara živa javna mjesta, osnažuje odnose u zajednici i čini ta područja poželjnijima za život.

Kada je pitanju industrijska baština, uloga kreativne industrije jest dati novo značenje ne samo zgradama, već i lokalnoj zajednici na način da umjetnici povećavaju vrijednost postojećih prostora, iskorištavaju zajedničke osobine industrijskih zgrada kao što su veliki prozori, veliki i visoki katovi i sl. Ovaj način obnove veoma je važan kada je u pitanju industrijska baština jer je bit u očuvanju autentičnosti zgrade te na taj način ono postaje dio života grada, ne zapušteni već živi prostor okupljanja, stvaranja i razvoja. No problem revitalizacije jest u tome što važni dijelovi, povijesne zgrade i ulice mogu izgubiti dio svoje nematerijalne kulturne vrijednosti u smislu tradicionalnih usluga, lokalne populacije i njezinih navika, znanja, sjećanja mjesta, itd. (Uršič, M., 2012.).

Stoga, prilikom obnove industrijske baštine, potrebno je sagledati brojne elemente, predstaviti prednosti i nedostatke obnove kako se ne bi ekonomski, politički, ali ni društveni način utjecalo na prostor namijenjen prenamjeni kao i cjelokupnoj zajednici.

4. Industrijska baština u Hrvatskoj i transformacija industrijskih postrojenja u turistički resurs

Može se reći da industrijske baštine u Hrvatskoj ne nedostaje s obzirom da svaki hrvatski grad ima svoju povijest, ali problem je u niskoj turističkoj promidžbi. Očuvanje i zaštita industrijske baštine obveza je utemeljena na zakonskim odredbama, kao i na osjećaju odgovornosti svake zajednice da svoja kulturna dobra njeguje i čuva. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske zaštitu graditeljske baštine provodi kroz Upravu za zaštitu kulturne baštine s mrežom konzervatorskih odjela (Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015.) Hrvatska industrija razvijala se nešto kasnije u odnosu prvih i glavnih tijekova europske industrije, no samim razvojem industrije istovremeno se razvijala i spoznaja o potrebi njezina očuvanja i valorizacije. Razlog tome je kašnjenje i same Austro-Ugarske u koju je spadala i sama Hrvatska. U Zagrebu su prve manufakture otvarale blizu vode kao što je potom Medveščak gdje je nastala i prva zagrebačka tvornica kože, koja se danas smatra paleoindustrijskom zonom u industrijskoj povijesti Hrvatske.

Parni stroj na teritoriju današnje Hrvatske uveden je u Tvornici papira u Rijeci 1835. godine, sljedeći 1845. godine u šećerani u Čepinu te 1846. godine u Paromlinu u Vukovaru, a u zagrebačkom Paromlinu tek 1862. godine.²¹ Prvi stručni tekstovi o arheologiji u hrvatskim časopisima pojavili su se 1982. godine. Počela se prikupljati literatura o industrijskoj arheologiji i očuvanju industrijske baštine.²² U to vrijeme su također počeli registrirati spomenike industrijske baštine, a 1982. godine Ministarstvo kulture je donijelo rješenje o preventivnoj zaštiti Paromlin u Zagrebu (slika br.3) kao spomenik kulture čija je povijest navedena u sljedećem podnaslovu. Još jedan primjer industrijske arhitekture je Strojarnica državnih željeznica (1894.), poznatija pod imenom Gredelj, koja je još uvijek u funkciji.

²¹ Grad za 21. stoljeće, Mirjana Goršić, Karlovac, 2001., str 29.

²² Zbornik radova s okruglog stola o željezničkoj industrijskoj baštini, „Nužnost uvažavanja i suživota“, Zagreb, 2009. , str 12.

Slika 3 Paromlini kompleks 1914. godine

Izvor: Wikipedia, Zagrebački Paromlin,

https://hr.wikipedia.org/wiki/Zagreba%C4%8Dki_Paromlin

Građevine poput željezničkog kolodvora u Sisku, Upravne Zgrade poduzeća Rikard Benić u Rijeci, kompleks proizvodnje i točionice Jamničke kiselice i dr. preventivno su zaštićeni tek tijekom 1990-ih.²³ Moglo bi se reći kako vrednovanje industrijske arhitekture nije sustavno provedeno na području cijele Hrvatske jer su, na primjer, u Rijeci i Zagrebu, povijesno najrazvijenijim industrijskim gradovima zaštićene tek po jedna zgrada, dok gradu Vukovaru zaštićeno ih je devet²⁴. Iz tog se može iznijeti zaključak kako Projekt popisa i procjene na spomenicima kulture može smatrati tek začetkom sustavnog inventariziranja industrijskih građevina u RH. Hrvatska treba razmotriti strategije međunarodnih zemalja kako bi to primijenila u našoj zemlji. S obzirom da Engleska ima najdužu, pa i najrazvijeniju strategiju valorizacije, mnoge zemlje zapravo koriste njezinu strategiju u razvoju vlastitih iskustva.

Nakon Prvog svjetskog rata u arhitektura u Hrvatskoj je obilježena razdvajanjem hrvatskih zemalja u dvije državne zajednice. Jedan dio potpao je pod Kraljevinu SHS, dok su Rijeka, Zadar i otoci pripali Kraljevini Italiji. Doba stagnacije je bilo u vremenu između dva rata, a kompleksi koji su se tad gradili, nastali su u dugu moderne. To znači da su arhitekti upotrebljavali armirano-betonsku konstrukciju, s ispunama stakla ili opeke, a prirodna rasvjeta se dobiva preko shed-krovova. Zagrebačko željezničko čvorište dobiva ključnu ulogu na jugoslavenskoj pruzi od Ljubljane prema Beogradu.

²³ Grad za 21. stoljeće, Mirjana Goršić., Karlovac, 2001., str 37.

²⁴ Podaci iz Inventara nepokretnih spomenika kulture RH Uprave za zaštitu kulturne baštine

Zahvaljujući željeznici jačala je i industrijska djelatnost, a to je rezultiralo i na sami porast stanovništva te širenje urbanih sredina. U međuratnom razdoblju došlo je do značajnih promjena u zagrebačkoj industriji. Tekstilna industrija dosegla je svoju najvišu vrijednost, a u tome su je pratile i metalska te prehrambena industrija.

4.1. Zagrebački Paromlin

Kompleks Paromlina smatra se jednim od najvažnijih hrvatskih industrijskih kompleksa s početka industrijalizacije. Za njega je 1980. godine donesene Rješenje o preventivnoj zaštiti, kao spomeniku kulture, odnosno spomeniku industrijske arhitekture te se smatra prvim oblikom ovakvog tipa zaštite. Nakon 8 godina ovaj kompleks je bio izgorio, a 1990. godine bilo je odobreno rušenje dijelova koji su ostali sačuvani od vatre, no ubrzo su povukli odluku o toj ideji. Sve do 2014. godine ovaj kompleks se smatrao kulturnom baštinom grada Zagreba, no dugogodišnjom nebrigom za sanaciju prostora paromlina dovela je do daljnjeg propadanja ove građevine. Godine 2011. poglavarstvo grada je donijelo ideju da restaurira i prostor stavi u funkciju, ali ideja nije zaživjela. Zaštićeno kulturno dobro i jedno od remek-djela industrijske arhitekture s početka 20. stoljeća 26. lipnja 2014. godine počeli su ilegalno rušiti do temelja bageri jedne privatne građevinske firme, a sve po nalogu iz Ureda Grada Zagreba. Rušenje ovog koncepta nije bilo odobreno od Ministarstva kulture Republike Hrvatske, stoga se pokrenuo upravni inspekcijski postupak protiv Grada Zagreba.

4.2. Duga resa- industrijski grad

„Godine 1884. bečki veletrgovac Josef Jerusalem kupuje mlin na Mrežnici u Dugoj Resi, a već iduće godine s ortacima osniva Kraljevsku zemaljsku ovlašćenu predionicu i tkaonicu u D. R. koja 1886. postaje d.d.“²⁵

Tvornički sklop pamučne industrije na rijeci Mrežnica u Dugoj Resi predstavlja rijedak primjer cjelovito očuvanog industrijskog grada s kraja 19. i početka 20. stoljeća na prostoru Srednje Europe. Duga Resa predstavlja živi industrijski grad, koji se kroz

²⁵ Virtualni muzej karlovačke industrije, Leksikon- pamučna industrija Duga Resa, <http://vmki.gmk.hr/Leksikon/Predmet/139> (pristupljeno 26.6.2020)

mnogo godina mijenjao, ali je unatoč tome u svojoj strukturi očuvao najstariji sloj-povijesnu jezgru u vidu industrijskog grada koji datira s prijelaza 19. na 20. st²⁶. Mlinovi na Mrežnici predstavljaju najstarijeg svjedoka povijesno kulturnih i gospodarskih promjena u Dugoj Resi. Predstavljaju simbol predindustrijskog razdoblja koji u industrijsko doba grada dobivaju novu vrijednost. Gospodarski je razvoj te preobrazba u suvremeni grad započeo nakon izgradnje pruge Karlovac – Rijeka 1873. godine te osnivanjem Pamučne industrije (predionica i tkaonica) 1884. godine. Osnivanje Pamučne industrije smatra se početak preobrazbe dotadašnjeg sela u urbano naselje. Pamučna industrija izgrađena je uz vodu te na taj način uvjetovalo je tehnološkom procesu, tradicionalno vezanim uz pogonsku energiju vode. Svojim izgledom, “dvokatna zgrada za predionicu i tkaonicu, koja po svojem glomaznom volumenu i oblikovanju zatvorenih pročelja izvedenih u opeci, natkrivenim dvostrešnim krovom” (B. Dumbović, B. Petrović) prikazivala je prelazak s manufakturne na industrijsku građevinu (slika br.4.).

Slika 4 Pamučna industrija Duga Resa OOUR Ijevaonica i obrada metala

Izvor: Duga Resa, Radovi iz dalje prošlosti NOB-e i socijalističke izgradnje,
Karlovački arhiv- online knjiga, <http://znaci.net/00003/616.pdf>

²⁶ Biserka Dumbović Bilušić, Brankica Petrović, Duga resa, industrijski grad s prijelaza 19. na 30. st. i mogućnost preobrazbe za 21. st.

Građevine vezane za pamučnu industriju svojim arhitektonskim oblikovanjem čine povijesnu jezgru sklopa izgrađenu do 1930. godine, a kasnije prema potrebi koncept je bio dograđivan i restauriran arhitekturom manje kvalitete što je bitno narušilo izvorne urbanističke i arhitektonske vrijednosti. Najpoznatiji simbol Duge Rese je zasigurno rijeka Mrežnica koja je danas jedna od najposjećenijih turističkih destinacija kontinentalne Hrvatske. Uz Mrežnicu, danas je kreirana i tura "Poučni itinerar"²⁷ koja prolazi kroz cijelo mjesto. Tura uključuje šetnju parkom do Velike vile te upoznavanje s nizom stambenih zgrada radničkih četvrti Kasar i Inzlu. Naime, paralelno s gradnjom tvorničkih pogona pristupa se gradnji i uređivanju stanova za radnike. Cilj je bio dovesti strane visokokvalificirane ljude kako bi obavljali stručne poslove, dok bi se iz okolnih mjesta doveli stručno školovani radnici. Iz tog razloga su se 1893. počele graditi radničke kolonije na području Kasar i Insel te vile za direktore i vlasnika.

4.3. Riječka industrijska arhitektura

Kao što je već u radu spomenuto, Rijeka u odnosu na ostatak Hrvatske značajno ima razvijenu industrijsku baštinu. Za snažan industrijski razvoj Rijeke može se reći da je zaslužan položaj na obali koji se zaštićen od vjetrova, pa se to područje smatra ugodnim mjestom za razvoj gospodarskih djelatnosti. Važno za spomenuti jest da je Rijeka bila prvi hrvatski grad s parnim strojem, što zapravo govori o značajnom bogatstvu industrijskog pogona ovog grada. Isto tako, ovaj grad za vrijeme povijesti nije bio u carinskom području koje je gušilo razvoj industrije ostalih dijelova Hrvatske.

Riječku arhitekturu gradili su talijanski arhitekti, a veći dio industrijskih pogona utemeljuje se tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća. Zbog sloma bečke burze došlo je do blage stagnacije u razvoju industrije, no pod kraj 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća razvoj industrije je u ponovnom porastu. Osim u Rijeci, industrija se još razvijala i u Zagrebu i Osijeku.

Europski projekt Rijeka 2020 jest inicijativa koja se bavi zaštitom industrijske baštine. S obzirom da Rijeka zbilja ima bogatu industrijsku prošlost te je puna objekata koji na to podsjećaju, a nažalost su osuđeni na propadanje, ovim projektom nastoji se

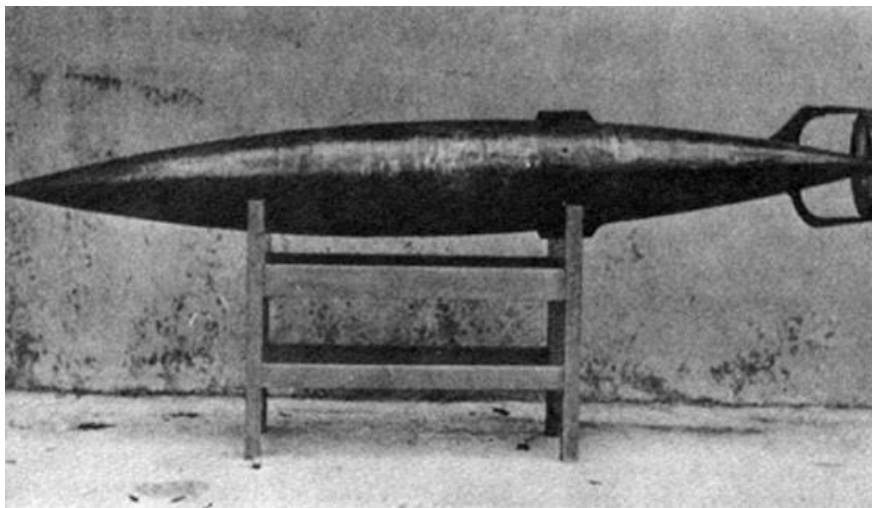
²⁷ Kulturni turizam, Duga Resa <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/dugaresa/> (pristupljeno 26.6.2020.)

zaštititi takve komplekse te im vratiti ili promijeniti svrhu. Osim navedenog projekta za zaštitu i promociju industrijske baštine grada Rijeke je zaslužna i udruga Pro Torpedo.

4.3.1. Riječka industrija Torpedo

Riječka industrija torpeda jedan je od najistaknutijih primjera ostavštine industrije na području Hrvatske, a ostatke treba sačuvati te nastojati spasiti ono što se još uvijek spasiti može. Sredinom 19. stoljeća grupa riječkih poduzetnika je došla na ideju osnivanja moderne industrije koje obuhvaća lijevanje i obradu materijala. Realizacijom ove ideje smatrali su se najmodernijom industrijom tog doba. Nakon nekog kraćeg vremena (10-ak godina) izumljen je prvi uspješni svjetski torpedo (slika br.5)

Slika 5 Riječki torpedo

Izvor: Grad Rijeka, Prvi na svijetu, 150 godina riječkog torpeda,

<https://www.rijeka.hr/torpedo-prvi-svijetu-150-godina-rijeckog-torpeda/>

U to su doba također bili izgrađeni prvi hrvatski parni brodovi te parni strojevi za brodove. U nekoliko navrata su se gradile i podmornice, a početkom prvog svjetskog rata bila je izgrađena i prva podmornica za civilna oceanografska istraživanja nazvana "Loligo". Uz navedene novotarije, još su bili zaslužni i za žiroskop, visokotlačne kompresore zraka, prvo svjetsko fotografsko snimanje nadzvučnih pojava puščanog zrna u letu.

Izložbom o povijesti riječke tvornice "Torpedo" pokrenuto je nekoliko novih ideja vezanih za industrijsku baštinu te njezino očuvanje. Na otvorenju izložbe 24. lipnja 1993. po prvi je put javno izražena želja da u Rijeku treba vratiti povijesna priča torpeda, te da je u Rijeci potrebno obnoviti Muzej torpeda i da je za to najpogodnija postojeća napuštena torpedna lansirna rampa (slika br. 6). Osim toga, još je predloženo sustavno prezentiranje riječkog torpeda na način da se ovo nasljeđe treba zabilježiti i u pismenom obliku. Tako je u kolovozu 1993. učinjen Prijedlog za ponovno formiranje muzejske zbirke torpeda u Rijeci.

Slika 6 Pogled na građevinu lansirne rampe za ispitivanje torpeda u Rijeci

Izvor: Fotkam i pišem- fotke, putopisi i priče, Riječki torpedo,

<http://fotkamipisem.blogspot.com/2014/05/rijecki-torpedo.html>

Odbor za obnovu muzejske zbirke torpeda 1999. godine dao je prijedlog riječkom Konzervatorskom odjelu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Hrvatske da se torpedne lansirne rampe u sklopu riječke tvornice "Torpedo" proglasi spomenikom kulture. Zahtjev je bio odobren te je rampa 16. ožujka 2000. godine preventivno zaštićena.

Osim Torpeda, ima još nekoliko primjera sačuvane industrijske baštine. Najznačajniji su bivša Šećerana ili tvornica duhana, Tvornica papira, dijelovi Riječke

luke, dijelovi željezničkog ranžirnoga kolodvora, te manji dio brodogradilišta "3. maj" te Rafinerija nafte INE na Mlaki.

4.4. Sklop zgrada „Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti“

1869. godine prema projektu graditelja Janka Jambrišaka izgrađena je tvornica kože. Početni sklop neprestano se bio mijenjao i prilagođavao te se s vremenom proširio sve do obale Medveščak u dolini. Ubrzo se smatralo najvećim industrijskim poduzećem u Hrvatskoj, a poznato je bilo i diljem Europe. 1926. godine dogodila se katastrofa u kojoj je izgorio veliki dio tvornice i nakon požara poduzeće je proglasilo likvidaciju nakon čega je poduzeće ubrzo dobilo novu funkciju. U početku u dijelu poduzeća, a kasnije odlukom Ministarstva unutrašnjih poslova NDH Gliptoteka je dobila cjelokupan posjed kompleksa.

Osim za potrebe muzeja, ovaj kompleks je tijekom II svjetskog rata na raspolaganju bio vojsci te je to uvelike usporilo razvoj muzeja. Također, u sklopu objekta još su prostor koristile i postolarska te krojačka postrojenja, „Hrvatsko društvo umjetnosti te Državna kovnica novca. S obzirom da su se u zgradi nalazili razni arhivi državna, vojna, privatne zbirke i sl.) „Gliptoteka“ je upisana 2007. godine u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Adaptacija prostora za potrebe muzeja su se uglavnom odnosile na sanacije i preinake, ali se težilo tome da se očuva izvorni izgled prostora.

4.5. Tvornica šećera Rijeka

Monumentalna građevina u Ulici Petra Krešimira IV. na broju 28 sagrađena je 1752. godine za potrebe upravne zgrade rafinerije šećera, a sastavni je dio industrijskog kompleksa koji svjedoči o industrijskom razvoju grada Rijeke u 18. stoljeću. Godine 1851. u zgradi je smještena uprava tvornice duhana. Nakon 1945. godine ponovno mijenja namjenu i postaje sjedištem tvornice motora „Rikard Benčić“.²⁸ Ono važno za istaknuti jest da je arhitektonski plašt zgrade ostao isti kroz godine. Ovo

²⁸ Grad Rijeka, Upravna zgrada bivše rafinerije šećera, <https://www.rijeka.hr teme-za-gradane/kultura-2/kulturna-bastina/kapitalni-programi-zatite-ocuvanja-kulturnih-dobara/upravna-zgrada-bivse-rafinerije-secera/> (pristupljeno 28.6.2020.)

kulturno dobro smatra se zaštićenim od 1970. godine, a 2003. godine proveden je Program zaštite i očuvanja Upravne zgrade rafinerije šećera.

Provelo se arhitektonsko snimanje zatečenog stanja te izrada arhitektonskih nacrti prema kojima su uslijedili planovi obnove građevine. Danas ovaj kompleks služi knjižari, slastičarnici, ali isto taklo planira se prenamijeniti u Upravu muzeja te cjelokupna muzejska građa.

5. Reprerentacija industrijske kulturne baštine na internetskim stranicama

Marketing se može podijeliti na četiri elementa marketing miksa- proizvod, promocija, distribucija, pa iz toga dolazimo do zaključka da promocija zauzima značajno mjesto u komunikacijskom sustavu. Internetska promocija destinacija danas je ključan i neizostavan čimbenik komunikacije ukoliko neko turističko poduzeće želi opstati na tržištu. Kako bi se povećala prodaja, poboljšao imidž, destinacija mora potencijalnim kupcima dati informaciju te ih aktivirati na misao o njima. Razvojem tehnologije omogućen je Internet marketing, a samim time i jačanje funkcije distribucijskih kanala. Pod promocijom se podrazumijeva splet različitih aktivnosti kojima poduzeća komuniciraju s pojedincima, grupama ili javnošću u obliku (ne)osobnih poruka radi usklađivanja međusobnih interesa i potreba²⁹.

Internet promocija industrijske baštine u Hrvatskoj još uvijek nije toliko značajna kao ostali oblici kulturnog turizma. Razlog tome je što je industrijski turizam kao i industrijska baština novitet na našem području te se još uvijek istražuje. Grad koji se može istaknuti po pitanju promocije jest grad Rijeka dok su se gradovi djelomično posvetili ovome elementu. Detaljan prikaz promocije spomenutih primjera u radu prikazan je tablicom broj 2. u kojoj su se istraživali elementi za koje bi bilo poželjno da ih određeni grad ima na WEB stranicama. Informacije o promociji industrijske baštine pretežito su se temeljile na stranicama Turističkih zajednica grada.

U tablici su navedeni samo neki primjeri od mnogobrojnih slučajeva turističkoga neiskorištavanja postojećih turističkih resursa, ili pak izostanka baštinizacije industrijskoga naslijeđa u širem društvenom kontekstu.

²⁹ Mihić, M. (2017.) Promocija (Interna skripta), Ekonomski fakultet Split (pristupljeno 26.6.2020)

Tablica 2 Internet promocija industrijske baštine po gradovima Hrvatske

Grad	Rijeka	Zagreb	Duga Resa	Dubrovnik	Sisak
Kriterij					
Postojanje kulture i industrijske baštine	ima	ima	ima	ima	ima
Prezentiranje industrijske baštine kroz povijesni razvoj	ima	ima	ima	ima ³⁰	ima
Zasebna WEB stranica	ima	ima-Facebook profil ³¹	Obuhvaćeno u sklopu stranice „Kulturni turizam“	nema	ima
Video (Youtube)	ima	ima (Youtube)	nema	nema	ima
Manifestacije i industrijska baština	ima	nema	ima	nema	ima
Galerija slika	ima	nema	nema	nema	ima
Organizirane ture	ima	nema	ima	nema	ima
Udruga za zaštitu	ima	nema	ima ³²	nema	ima

Izvor: Samostalan doprinos radu

³⁰ Potrebno je u tražilici upisati industrijska baština/arhitektura kako bi se došlo do rezultata

³¹ Nije ažuran od 2017. godine

³² Udruga za zaštitu i razvoj kulturne i prirodne baštine Karlovca obuhvaća i prostor Duge Rese

U većini primjera može se vidjeti pozitivno promoviranje industrijske baštine na pripadajućim lokalnim internetskim stranicama. Iz tablice je vidljivo da loš primjer promocije imaju grad Zagreb i grad Dubrovnik. Grad Zagreb na stranici turističke zajednice grada Zagreba ima nekoliko atrakcija koje se vežu uz industrijsku baštinu grada. Primjeri koje su obuhvatili su Glipoteka HAZU (stranica muzeji), Hrvatski Željeznički muzej i sl. No s obzirom na potencijal koji grad Zagreb nudi u razvoju industrijskog turizma, WEB promocija nije iskorištena na najbolji mogući način. Još bi se moglo reći na lošu promociju Torpeda koji bi se sam po sebi mogao reprezentirati kao specifični industrijski i tehnički proizvod koji je odigrao važnu ulogu u povijesti modernog ratovanja i poznati je motiv iz popularne kulture.

Kao kod Zagreba, tako je i kod većine gradova ili mjesta gdje potencijal industrijske baštine gotovo da i nije iskorišten, a Rijeka i Sisak se mogu uzeti kao pozitivan primjer valorizacije ovog tipa baštine. Na glavnoj WEB stranici Turističke zajednice grada Rijeke mogu se pronaći informacije o industrijskoj baštini grada Rijeke (Torpedo i sl.), no grad Rijeka ima posebnu WEB stranicu posvećenu ovom obliku selektivnog turizma³³. Rijeka također ima i vlastitu udruhu „Pro Torpedo“ koja na svojoj WEB stranici prikazuje industrijsku baštinu kroz povijest³⁴. Isto tako, na YouTube ima veći broj videa posvećenih ovoj temi. Također, Duga Resa je pozitivan primjer promocije, no još im mnogo prostora za napredak u promociji same baštine.

Jedan od problema zašto se industrijska baština ne prezentira kao turistički proizvod jest što su neka postrojenja još uvijek u funkciji, no drugi i slučajevi ipak govore da kriterij aktivnosti, tj. neaktivnost, nije odlučujući u procesu selekcije kulturne baštine.

³³ Svi podaci o industrijskoj baštini dostupni su na internetskoj stranici „Riječka industrijska baština online“- <http://pogledaj.to/arhitektura/rijecka-industrijska-bastina-online/> te stranica Riječka baština koja omogućava vremenski pregled industrijske baštine te informacije o svakoj atrakciji – dostupno na: <https://www.riekaheritage.org/hr>

³⁴ Pro Torpedo, Udruga za zaštitu i promociju riječke industrijske baštine, dostupno na: <http://protorpedo-rijeka.hr/wp/> (pristupljeno 1.7.2020)

6. Zaključak

Industrijska baština, može se reći da je još uvijek nedovoljno istraženo područje, pogotovo u Hrvatskoj. Kako bi se razvila osviještenost o samom značaju industrijske baštine, potrebno je povezivanje između industrijskih gradova te zajedničko stvaranje strategije kako unaprijediti i valorizirati ovu vrstu kulturnih dobra. Rijeka je po tom pitanju pozitivan primjer valorizacije i promocije, no koči je neujednačenost pristupa u vrednovanju industrijske arhitekture drugih gradova. Iz tog razloga, korisno je sagledati međunarodna iskustva (pr. Engleska) prilikom razrade strategije za vrednovanje industrijske arhitekture u RH.

Prvi korak koji bi se trebao poduzeti jest da se osniva udruga koja bi se bavila industrijskom baštinom i industrijskom arheologijom. U svijetu postoje primjeri nacionalnih udruga, a isto tako postoje i međunarodne. Sljedeća stepenica ka uspjehu ostvarenja ovog cilja bi bio aktivno Hrvatsko uključenje u rad međunarodnih udruga, suradnja s njima bi nam pomogle da formiramo kriterije zaštite industrijske baštine.

Glavni cilj suradnje s međunarodnim udrugama bio bi kreiranje hrvatskog kataloga industrijske baštine kojim bi se lakše isticali na međunarodnom području, a samim time bilo bi olakšano dobiti njihovu zaštitu na naše spomenike.

Kroz rad potvrđene su hipoteze da je industrijska baština dijelom identiteta grada, to se uvelike može vidjeti na primjeru Duge rese koji svoju stoljetnu tradiciju i dalje valoriziraju te je koriste i u turističke svrhe. Isto tako se kroz navedene primjere može potvrditi i druga hipoteza koja govori o golemom potencijalu hrvatske industrijske baštine.

Ovim radom se željelo ukazati na još neiskorišteni potencijal baštine koji bi se značajno mogao iskoristiti u turističke svrhe, te potaknuti čitatelje ovog rada da se osvijeste o ljepotama koje Hrvatska povijest nudi.

Literatura

Knjige:

- 1) Bartoluci, M. (2013). Upravljanje razvojem turizma i poduzetništva. Zagreb: Školska knjiga.
- 2) Biserka Dumbović Bilušić, Brankica Petrović, Duga resa, industrijski grad s prijelaza 19. na 30. st. i mogućnost preobrazbe za 21. st.
- 3) Denisia, V. (2010): "Foreign direct investment theories: An overview of the main FDI theories" European journal of interdisciplinary studies
- 4) Dulčić A. (1991) - Turizam - načela razvoja i praksa, Institut za turizam, Zagreb, Weaver, D.B., Alternative tourism in Montserrat., Tourism Management, 16., 1995.
- 5) Đokić, M. Sumpor, "Brownfield redevelopment issues in Croatia", Ekonomski institut Zagreb, Privredna kretanja i ekonomska politika, 20/2010.
- 6) Grad za 21. stoljeće, Zbornik, Mirjana Goršić, Karlovac, 2001.
- 7) Podaci iz Inventara nepokretnih spomenika kulture RH Uprave za zaštitu kulturne baštine
- 8) Zbornik radova okruglog stola o željezničkoj industrijskoj baštini, "Nužnost uvažavanja i suživota", Zagreb, 2009

Internet knjige:

- 1) Duga Resa, Radovi iz dalje prošlosti NOB-e i socijalističke izgradnje, Karlovački arhiv, <http://znaci.net/00003/616.pdf>
- 2) Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes, 2011.- https://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf (pristupljeno 24.6.2020)
- 3) M. Jošić Inozrmna izravna ulaganja u funkciji izvoza slučaj Hrvatske, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, dostupno na : http://bib.irb.hr/datoteka/374316.zef6_mjosic.pdf (19.6.2020)

Internetske stranice

- 1) Ante Babić, Teorija i stvarnost inozemnih izravnih ulaganja u svijetu i u tranzicijskim zemljama s posebnim osvrtom na Hrvatsku, Zagreb, Hrvatska

- narodna banka; <https://www.hnb.hr/documents/20182/121897/p-009.pdf/3f1c8c9e-8483-4dd1-9b03-74ad98e3785b> (pristupljeno 21.06.2020)
- 2) Bolje je hrvatski, Brownfield investicije- ulaganje u postojeće kapacitete, dostupno na: <http://bolje.hr/rijec/brownfield-investicija-gt-ulaganje-u-postojece-kapacitete/78/> (pristupljeno 30.6.2020)
 - 3) Grad Rijeka, Upravna zgrada bivše rafinerije šećera, dostupno na: <https://www.rijeka.hr teme-za-gradane/kultura-2/kulturna-bastina/kapitalni-programi-zatite-ocuvanja-kulturnih-dobara/upravna-zgrada-bivse-rafinerije-secera/> (pristupljeno 28.6.2020.)
 - 4) Greenfield investmen, dostupno na:
 - 5) <https://www.investopedia.com/terms/g/greenfield.asp> (pristupljeno 19.6.2020)
 - 6) Matković, M. Janković, Brownfield prostori i njihova regeneracija- deinicija i pristupi, dostupno na: file:///C:/Users/Elena%20Martincevic/Downloads/13_matkovic.pdf (pristupljeno 30.6.2020)
 - 7) Josip Lah, Reprezentacija kulturne baštine na hrvatskim turističkim internetskim stranicama, Doktorski rad, dostupno na: [http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/6556/1/Lah%20-%20Reprezentacija%20kulturne%20ba%C5%A1tine%20na%20hrvatskim%20turisti%C4%8Dkim%20internetskim%20stranicama%20\(disertacija\).pdf](http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/6556/1/Lah%20-%20Reprezentacija%20kulturne%20ba%C5%A1tine%20na%20hrvatskim%20turisti%C4%8Dkim%20internetskim%20stranicama%20(disertacija).pdf) (pristupljeno 26.6. 2020)
 - 8) Kulturni turizam, Duga Resa dostupno na: <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/dugaresa/> (pristupljeno 26.6.2020.)
 - 9) Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Hrvatska enciklopedija, Turizam, dostupno na: <https://www.google.com/search?q=definicija+turizma&oq=definicija+turizma&gs=chrome..69i57j0l7.3307j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (pristupljeno 30.6.2020)
 - 10) Mihić, M. (2017.) Promocija (Interna skripta), Ekonomski fakultet Split dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/efst:1608/preview> (pristupljeno 26.6.2020.)
 - 11) Portal za kulturni turizam, Duga resa, dostupno na: <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/dugaresa/> (pristupljeno 1.7.2020)

- 12) ProTorpedo, Udruga za zaštitu i promociju riječke industrijske baštine, dostupno na: <http://protorpedo-rijeka.hr/wp/> (pristupljeno 1.7.2020)
- 13) Riječka bašrina, dostupno na: <https://www.riekaheritage.org/hr> (pristupljeno 1.7.2020)
- 14) Rogić, I. (200) Tehnika i samostalnost. Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, dostupno na: <https://www.bilten.org/?p=17031>, pristupljeno 26.6.2020)
- 15) Turistička zajednica područja Četiri rijeke, dostupno na: <https://www.tzp4rijeke.hr/>, (pristupljeno 1.7.2020)
- 16) Turistička zajednica grada Siska, dostupno na: <https://tzg-sisak.hr/industrijska-bastina-grada-siska/> (pristupljeno 1.7.2020)
- 17) Turistička zajednica grada Rijeke, dostupno na <http://www.visitrijeke.hr/>, (pristupljeno 1.7.2020)
- 18) Turistička zajednica grada Zagreba, dostupno na: <https://www.infozagreb.hr/> (pristupljeno 1.7.2020)
- 19) Turistička zajednica područja Četiri rijeke, dostupno na: <https://www.tzp4rijeke.hr/>, (pristupljeno 1.7.2020)
- 20) Vedran Kruljac, Analiza mogućnosti razvoja zdravstvenog turizma u Hrvatskom Zagorju i Međimurju- potencijalni greenfield projekti, dostupno na: [file:///C:/Users/Elena%20Martincevic/Downloads/14_Kruljac_Varazdin_26%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Elena%20Martincevic/Downloads/14_Kruljac_Varazdin_26%20(1).pdf) (pristupljeno 30.6.2020)
- 21) Virtualni muzej karlovačke industrije, Leksikon- pamučna industrija Duga Resa, dostupno na: <http://vmki.gmk.hr/Leksikon/Predmet/139> (pristupljeno 26.6.2020)
- 22) Željka Hak, Privlačnost Hrvatske za Njemačke ulagače, 2014., dostupno na: file:///C:/Users/Elena%20Martincevic/Downloads/Trziste_2004_1_2_Hak.pdf (pristupljeno 30.6.2020)
- 23) Wikipedia, Zagrebački Paromlin, dostupno na: https://hr.wikipedia.org/wiki/Zagreba%C4%8Dki_Paromlin (pristupljeno 27.6.2020)

Popis tablica i slika

Tablica 1 Prednosti i nedostaci brownfield investicija	11
Tablica 2 Internet promocija industrijske baštine po gradovima Hrvatske	31
Slika 1 Brownfield investicije.....	10
Slika 2 Gradska kavana Arsenal, Dubrovnik.....	15
Slika 3 Paromlinjski kompleks 1914. godine.....	22
Slika 4 Pamučna industrija Duga Resa OOUR ljevaonica i obrada metala	24
Slika 5 Riječki torpedo	26
Slika 6 Pogled na građevinu lansirne rampe za ispitivanje torpeda u Rijeci	27

Sažetak

Ljudima je prirodno da na razne načine čuva najvažnije materijalne i nematerijalne tragove svog života. Industrijsko nasljeđe tema je interesa javnosti. Jedan od razloga je ta da u ljudskoj svijesti još uvijek postoji strah od negativnih uloga industrijskog nasljeđa kao što je nešto što je bučno, ružno, ekološki neprihvatljivo, što se čini nedostatnim za razvoj prostora i arhitekture. No ipak, u 21. stoljeću za vrijeme rekonstrukcije gospodarstva te povezivanja ekološke svijesti ljudi, industrijsko nasljeđe dobiva na vrijednosti.

Cilj ovog rada jest istražiti industrijsku baštinu Hrvatske koja je iskorištena u svrhu razvoja industrijskog turizma. Ovaj rad ukratko progovara o povijesti razvoja industrije i industrijske arhitekture u svijetu i Hrvatskoj te ističe potrebe njezine zaštite.

Nedostatkom financijskih sredstva na svim razinama iznimno je važno promišljati kako razviti kulturne sadržaje u prostorima industrijske baštine koji će biti samoodrživi. Isto tako kad je u pitanju planiranje prenamjene industrijske baštine svakako je važno uzeti u obzir želje turista ali je također bitno i uklapanje u prostornu i sociološku okolinu. Brownfield investicije imaju ključnu ulogu kako bi investirali u postojeća postrojenja te im dali novu ulogu- pretvorili u industrijsku baštinu.

Veoma teško danas pronaći autentične građevine nekog određenog vremena. Ipak, istraživanja znanstvenika su nam pokazala kako još uvijek postoji maleni broj autentičnih građevina koja su napuštena jer tadašnji vlasnici nisu pratili nove trendove na tržištu- nove tehnologije, i samim time su ispali iz tržišne utakmice. Baš takvi spomenici postali su ključni element za istraživanje arhitekture onog vremena. Stoga, takve prostore je nužno pretvoriti u kulturnu baštinu tog područja kako bi nama, ali i budućim generacijama bio jasno prikazan razvoj građevnih načela i uvođenja materijala koji nam otvaraju put ka suvremenim i modernim idejama.

Summary

It is natural for people to preserve the most important tangible and intangible traces of their lives in various ways. Industrial heritage is a topic of public interest. One of the reasons is that there is still fear in human consciousness of the negative roles of industrial heritage such as something noisy, ugly, environmentally unacceptable, which seems insufficient for the development of space and architecture. However, in the 21st century, during the reconstruction of the economy and the connection of people's environmental awareness, the industrial heritage is gaining in value.

The aim of this research is to investigate the industrial heritage of Croatia that has been used for the purpose of industrial tourism development. Industrial history of Croatia today, together with the World's, shares the same fate of the neglected examples of modern industrial architecture.

Due to lack of funds on all state levels it's extremely important to think how to develop cultural content in the locations of industrial heritage that will be self-sustaining. Although it is important to take the desires of tourists into account, the embedment into urban and sociological environment is essential. Brownfield investments play a key role in investing in existing facilities and giving them a new role - turning them into industrial heritage.

It is very difficult today to find authentic buildings of a certain time. However, research by scientists has shown us that there are still a small number of authentic buildings that have been abandoned because the then owners did not follow new market trends - new technologies, and thus fell out of market competition. Just such monuments became a key element for researching the architecture of that time. Therefore, it is necessary to turn such spaces into the cultural heritage of the area in order to clearly show us, but also future generations the development of building principles and the introduction of materials that open the way to modern and contemporary ideas.